

Trebuie totodată subliniat că numărul relativ redus al descoperirilor ne dă măsura locului redus deținut de divinitățile orientale în ansamblul provinciei (spre comparație, în Oltenia, unde avem o statistică completă a descoperirilor, divinitățile orientale dețin doar 14% din numărul dedicațiilor, față de 77% divinitățile panteonului roman). Astfel, cultul lui Iupiter Dolichenus a rămas limitat la armată și unele grupuri de coloniști veniți din Orient (îndeosebi sirleni).

În concluzie, cartea publicată de Al. Popa și I. Berciu reprezintă o contribuție de seamă la istoria cultului lui Iupiter Dolichenus în imperiu și la studiul cultelor orientale în Dacia romană. Prin alte contribuții, care sînt așteptate de mai multă vreme, studiul religiilor orientale — și în genere al religiilor din Dacia romană — va câștiga în profunzime.

Constantin C. Petolescu

Suceava. Anuarul muzeu lui județean, 5, 1978. p.

Ajuns la cel de-al cincilea număr al său, periodicul sucevean se înscrie printre cele mai valoroase publicații ce apar astăzi la noi.

Prezentul volum cuprinde, pe lângă articolele referitoare la arheologie, istorie și diferite probleme de muzeografie, și un număr de articole închinată împlinirii a 130 de ani de la revoluția de la 1848 și a 60 de ani de la înfăptuirea unității noastre naționale.

Începînd prezentarea articolelor cu cele de arheologie, vom semnalna pe acela semnat de N. Ursulescu și intitulat: *Mormintele Criș de la Suceava — „Platoul cimitirului”*. Este vorba de o locuire neolitică timpurie, aparținînd culturii Criș; în afară de locuințe, aparținînd culturii Criș; în afară de locuințe și trei gropi menajere, s-au descoperit și trei morminte de înhumăție, numerotate cu numere de la 1 la 3. Asupra mormintului 1 autorul nu poate preciza căreia perioadă aparține; mormintul 2 aparține perioade de început a feudalismului dezvoltat, în timp ce mormintul 3 aparține culturii Criș.

Urînd ordinea cronologică, semnalăm articolul intitulat: *Cercetările arheologice de la Mihoveni (Suceava) — 1973*, semnat de N. Ursulescu și Paraschiva-Victoria Batarluc. La mijlocul drumului dintre Schela și Mihoveni, pe dealul numit „Cahla Morii”, s-au descoperit materiale arheologice, aparținînd următoarelor culturi: paleolitic, cultura Cucuteni, etapa finală a culturii Foltești, cultura Noua, Hallstatt timpuriu, La Tène-ul II (secolele III—II î.e.n.), perioada medievală.

Stațiunea arheologică de la Mihoveni — dealul „Cahla Morii” prezintă o așezare foarte favorabilă, fiind apărată natural, situată pe o importantă cale de circulație (valea Sucevei) și cu numeroase surse de apă, ceea ce a favorizat pentru locuitorii de aici practicarea agriculturii, a creșterii animalelor și a pescuitului.

Un articol ce aduce importante contribuții pentru cunoașterea epocii Hallstatt în nord-vestul Moldovei este acel semnat de M. Ignat și intitulat: *Necropola tumulară hallstattiană de la Volovăț — Dealul Burlei*.

Comuna Volovăț este situată la 4 km sud-vest de Rădăuți. Necropola tumulară de pe Dealul Burlei este situată pe o înălțime dominantă, atrăgînd atenția cercetătorilor încă din secolul trecut. Între 1971—1973, autorul articolului de față a întreprins cercetări sistematice în această necropolă, care cuprinde 15 morminte de diferite dimensiuni. S-a constatat că în această necropolă sînt tumuli care aparțin Hallstatt-ului timpuriu și unul singur Hallstatt-ului târziu. În tumulii din Hallstatt-ului timpuriu, s-au găsit exclusiv morminte de incinerare, în urne, care erau așezate cu gura în jos și cărora le lipsea fundul și, în multe cazuri, chiar și jumătatea inferioară, fiind sparte ritual. Uneori, lângă urne, se depuneau grămăjoare de fragmente ceramice; în afară de ceramică și de trei ace fragmentare, de bronz, mormintele nu aveau alt inventar. Ceramica din acești tumuli cuprinde trei categorii: din pastă poroasă de culoare cafenie, reprezentată prin vase borcan și străchini. Vasele-borcan au pereții aproape drepecți, cu ornament tras în pasta crudă, cu o măturică. Unele din aceste vase-borcan nu au proeminențe, iar altele au 4 proeminențe mici, dispuse în cruce, sub buză, sau patru mici proeminențe alveolate, dispuse în cruce, sub buză. Străchinitele au o pastă mai bună, unele prezentînd o margine puțin articulată în interior, iar altele avînd marginea lobată.

A doua categorie ceramică e reprezentată de cești de mici dimensiuni, din pastă fină, de culoare neagră pe amîndouă fețele.

A treia categorie ceramică e aceluși tip din fragmente cu suprafață neagră, canelată și cu interiorul roșu-portocaliu.

Aceste trei categorii ceramice își găsesc asemănări în ceramica diferitelor complexe ale Hallstattului timpuriu, aparținînd orizontului cu ceramică canelată; analogiile cele mai bune, însă, apar în nivelul al III-lea de la Mahala, ce aparține grupului Hollbrady. În ultima vreme, prin cercetările arheologice întreprinse, s-au descoperit în nord-vestul Moldovei numeroase așezări

aparținând Hallstattul timpuriu, prelungind arla grupului Hollhrady cu mult spre sud-vest. Aceste descoperiri, sint atribuite, din punct de vedere etnic, triburilor tracice.

Necropola de la Volovăț se încadrează în faza Hallstatt A 2, dacă nu chiar și în Hallstatt A 1.

Spațiul necropolei tumulare din Hallstattul timpuriu de la Volovăț — Dealul Burlei a fost refolosit în secolele VI—V î.e.n. Prin săpăturile efectuate în această necropolă, s-a găsit un singur tumul aparținând Hallstattului târziu. Ritul de înmormintare este tot al Incineratei. Pe suprafața rugului, au fost dezvelite patru vase, așezate cu gura în sus, în care nu au fost găsite oase calcinate, ele fiind vase cu ofrande. Pe aceeași suprafață s-au observat două gropi mici, cu inventar diferit, iar alături de aceste gropi, s-a găsit o fusaiolă și un fragment de aplică spiraliformă, ca ofrande de înmormintare. Inventarul acestui mormint este alcătuit din patru vase și câteva fragmente ceramice, la care se adaugă o fusaiolă și foarte multe mărgelile din lut. Cele patru vase sint două vase bitronconice, un bol și o strachină. Pasta din care sint făcute aceste vase este fină, de culoare gălbuie. Mărgelile de mică dimensiuni sint tot din pastă foarte fină; una dintre ele, din pastă sticloasă, se pare că avea „ochi” albaștri pe fond galben. Obiectele de podoabă din bronz cuprind două brățări, un inel de timpă și o aplică spiraliformă. Materialele arheologice de la Volovăț se încadrează în aria largă a Hallstattului târziu, tracice.

Articolul intitulat: *Săpăturile arheologice de la Budeni-comuna Dolhasca (Suceava)* și semnat de Silvia Teodor, cuprinde rezultatele obținute prin săpăturile arheologice întreprinse pe teritoriul satului Budeni, situat pe terasa superioară a râului Siret. Din săpăturile efectuate la Budeni au provenit materiale arheologice aparținând următoarelor epoci: neolitică, La Tène și perioada de formare a poporului român (secolele VI—VII e.n.). Materialele neolitice sint reprezentate de cinci vase de dimensiuni mari și un pahar și două fragmente de idoli feminine, precum și obiecte din silix, oase de animale și melci. Speciele ceramice descoperite în contextul neolitic de aici se încadrează în faza Cucuteni B 1 și C. În ceea ce privește materialul La Tène din bordelele 2 și 3, precum și acela din locuințele de suprafață 1 și 2, se încadrează la începutul celei de-a doua epoci a fierului, avînd cele mai apropiate analogii în așezările din întreg spațiul locuit de geto-daci, în secolele IV—III î.e.n.

Bordelul 4 a prezentat un inventar ale cărui piese își au analogii în așezările carpice din centrul și nordul Moldovei. Bordelele 1, 5 și 6 aparțin unei așezări sporadice și pot fi datate

în secolele VI—VII e.n., prezentînd asemănări cu ceramica culturii slave timpurii.

La Budeni s-au mai găsit și multe fragmente de vase bastarnice, unele avînd forme caracteristice primei faze a culturii Przeworsk.

Urmînd firul cronologic, semnalăm articolul intitulat: *Cercetările arheologice de la Horodnic (jud. Suceava)*, semnat de L. și A. Bătrina. Rezultatele obținute de autorii articolului se referă la mănăstirea Horodnic, unul dintre cele mai vechi așezăminte monastice menționate la răsărit de Carpați. Mănăstirea exista în vremea lui Alexandru cel Bun și apoi a mai funcționat ca metoh al Mănăstirii Putna. În august 1977, s-au efectuat cercetări arheologice în satul Horodnicul de Jos unde fusese mănăstirea, cu care prilej s-au descoperit 32 de morminte aparținînd cimitirului din jurul bisericii mănăstirii și totodată s-a demonstrat, pe baza ceramicii, o continuitate de vîlțuire, în zona investigată, din secolul al XIV-lea și pînă în zilele noastre.

Ceramica ce aparține secolului al XIV-lea este bogată; în prima jumătate a acestui secol, ceramica prezintă alt aspect față de cea din a doua jumătate a secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea. Ceramica din prima jumătate a secolului al XIV-lea este realizată dintr-o pastă de calitate inferioară. Unele vase sint lucrate cu mîna, altele sint lucrate cu roata de mină și, într-o proporție mică, unele sint lucrate la roata de mină perfecționată sau de genuchi. Forma tipică de vas este oala-borcan de diferite dimensiuni. Decorul lipsește la cea mai mare parte a materialelor; cînd există, el se prezintă fie sub forma unor linii în val cu meandre largi, întretălate, plasate pe zona de maximă lărgime a vasului, fie sub forma unui val strîns aflat pe umărul său.

Ceramica din a doua jumătate a secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea dovedește progresele obținute în meșteșugul olăritului. În această vreme, roata rapidă se generalizează. Arderea este realizată în mediu reducător și pasta este de bună calitate. Formele sint următoarele: oala-borcan, cea mai des întilnită, avînd ca decor fie câteva linii orizontale, incizate sau imprimate, fie, mai rar caneluri slab imprimate, plasate pe umărul vaselor, și castronul.

Caracteristicile generale ale ceramicii de la Horodnic confirmă ipoteza că, spre sfîrșitul secolului al XIV-lea, se ajunge în producția ceramică din Moldova la o unitate în ceea ce privește nivelul tehnic atins de meșteșugul olăriei în orașe și în sate.

În ceea ce privește ceramica veacului al XV-lea, trebuie să arătăm că, în prima jumătate a lui, ceramica de la Horodnic se prezintă nesemnăltă, spre deosebire de cera-

mica din a doua jumătate, care este smălțuită. Ceramica din prima jumătate a secolului prezintă atât ardere în mediu reducător cât și ardere în mediu oxidant. Formele vaselor sînt cele cunoscute: oala-borcan, castronul, strachina-farfurie și mai rar oala cu toartă. Decorul corpului vasului este obținut cu ajutorul unor registre de linii incizate, plasate pe umăr.

Ceramica smălțuită descoperită la Horodnic, din a doua jumătate a secolului al XV-lea, dovedește posibilitățile materiale de care dispuneau cei ce o utilizau. Aceste vase se întrebunțau ca veselă pentru masă; se pare că centrul său de producere era Suceava, de unde, pe calea schimbului, ajunge și în mediul monastic de la Horodnic.

Materialele ceramice descoperite constituie dovada existenței, încă din secolul al XIV-lea la Horodnic, a unei așezări rurale, ce se adăugă celor de la Schela-Suceava, Lunca Dorohoi ș.a. În această așezare, la începutul secolului al XV-lea, s-a ridicat un modest așezămînt monastic realizat din lemn, ansamblul va cunoaște în a doua jumătate a secolului îmbunătățiri.

După încetarea existenței mănăstirii, biserică sa va continua să funcționeze, ca lăcaș de cult al satului, pînă la 1717, cînd a fost înlocuită cu un nou edificiu din lemn, așezat la 100 m de locul vechiului așezămînt, în jurul cărui se va organiza și cimitirul satului. Acest monument constituie unul dintre cele mai reprezentative exemplare ale arhitecturii de lemn din Moldova începutului secolului al XVIII-lea.

Cercetările efectuate la ruina vechii mănăstiri a Humorului formează obiectul articolului intitulat: *Noti date arheologice asupra vechii mănăstiri a Humorului*, semnat de Elena Busuloc. Avînd în vedere datele obținute asupra nucleului principal de zidărie, precum și relații stratigrafice referitoare la prezența unor complexe de locuire situate în partea nordică a curții rezervate azi monumentului humorean, se poate afirma că acest complex se poate plasa în a doua jumătate a secolului al XV-lea și se poate considera că a servit ca locuință obștei monahale de la Humor.

Prin dezvelirea unei locuințe cu podea arsă, s-au găsit materiale ceramice provenind de la una sau două sobe cu care aceasta a fost înzestrată. Pasta folosită la modelarea caہlelor de la Humor este, în general, asemănătoare cu aceea care se folosește în acest scop în oricare așezare din Moldova. Cabelele de la Humor sînt lucrate la roată, sau la roată și cu ajutorul tiparului, sau numai cu ajutorul tiparului. Cabelele modelate la roată sînt cele mai numeroase, prezentînd

o mare varietate de tipuri, printre care cele mai multe sînt cabele-castron.

Din studiul comparativ al caہlelor de la Humor cu descoperiri din celelalte localități ale Moldovei rezultă că ele reprezintă produse realizate într-un atelier care a funcționat în incinta vechii mănăstiri a Humorului. Tipul de sobă humorean pare a se apropia întrucîtva de acela al sobelor de la Laktelek din Ungaria și de sobele din Slovacia, datînd din secolele XV—XVI-lea.

Prin unele piese ce dovedesc o concepție locală, acest tip de sobă reprezintă un tip de sobă moldovean, probabil, inspirat din arhitectura sistemului defensiv al Moldovei secolelor XIV—XVI.

Cabilele de la Humor se încadrează ambianțel goticului central european, ale cărui influențe se pot observa în cultura materială din Moldova secolului al XV-lea.

În seria cercetărilor urmelor de viață medievală, un rol deosebit îl ocupă cercetările referitoare la satul medieval, sub aspectele sale de ordin social, cultural, demografic. Articolul intitulat: *Cercetările arheologice de la Drăgoești (Suceava)*, semnat de A. Bătrina și E. I. Emandi se încadrează în șirul aceluia care se preocupă de satul medieval. În urma săpăturilor efectuate în 1977 la Drăgoești, s-a putut preciza că așezarea sătească de la Drăgoești, plasată în vechime la nord de vechea biserică, se afla în evul mediu în preajma unui străvechi drum comercial, care lega reședința voievodală de la Suceava cu Bala și Bistrița. Prima mențiune documentară a satului Drăgoești datează din 3 decembrie 1462, deși așezarea feudală de la Drăgoești exista încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Prin *Raport preliminar privind săpăturile arheologice de la Liteni — 1976 (com. Moara, jud. Suceava)*, M. D. Matel și E. I. Emandi ne fac cunoscute cercetările arheologice efectuate în satul Liteni din jud. Suceava. S-au făcut săpături în trei puncte ale acestui sat. Primul dintre punctele cercetate a fost cel care și astăzi se numește „Săliște”, care se caracterizează printr-o mare bogăție de materiale ceramice din secolele XIII—XV și tot aici, s-a descoperit și o monedă de argint emisă în timpul domniei lui Petru I Mușat.

Al doilea punct în care s-au făcut săpături este cel numit „La Șaiba”, unde s-a constatat existența unui nivel de locuire din secolul al XIV-lea, pe care-l suprapunea un altul din prima jumătate a secolului al XV-lea. În acest nivel, s-a descoperit o parte dintr-o locuință de suprafață, de formă dreptunghiulară și, probabil, cu pereți de lemn și chirpic, fiind podită cu lemn, lucru mai rar pentru construcțiile medievale, chiar și pentru cele din orașe. Pe latura de vest a acestei locuințe

s-au păstrat urmele unei sobe de plan drept-unghiular. Materialul arheologic recoltat de pe suprafața locuinței nu este bogat, fiindcă a fost împrăștiat de flerul plugului; sub podeaua locuinței, însă, s-au găsit numeroase fragmente ceramice, care se împart în două grupe: ceramică lucrată la roată înceată, dintr-o pastă amestecată cu nisip și pietricele, datînd cel mai tirziu de la începutul secolului al XIV-lea și ceramica ce prezintă particularitățile tehnice și de profil ale olăriei specifice sfîrșitului secolului al XIV-lea și începutul celui următor.

Locuința aceasta nu era singura din zona cercetată; în apropierea ei, s-au identificat două bordeie, unde s-a găsit ceramică cenușie, zgrunțuroasă, cu buza puternic îngroșată la exterior și cu o șanțuică interioară pentru capac. Pe baza acestei ceramici, ambele bordeie s-au datat la începutul secolului al XV-lea.

Ultimul punct unde s-au făcut săpături la Liteni este cimitirul vechi al satului. Mormintele au orientarea vest-est; în cuprinsul lor, s-au găsit trei cercei lucrați din inele de sîrmă de bronz, pe care erau fixate sfere simple de aramă, un inel de aramă și mai multe monede de argint. Perioada de cea mai intensă utilizare a necropolei se phasează în secolele XV—XVI. Materialele arheologice de la Liteni îndreptățesc afirmarea că acest sat are o vechime ce poate fi situată la cumpăna secolelor XIII—XIV.

La adăpostul pădurilor ce-l înconjurau, satul Liteni a cunoscut o continuitate neîntreruptă de viață în cursul întregului ev mediu, ajungînd pînă în zilele noastre.

Din seria articolelor cu conținut arheologic, vom mai menționa pe acela intitulat: *O stemă cu pisanie, descoperită la Cetatea de scaun de la Suceava*, semnată de P. V. Bata-riuc, în care ni se arată că în toamna anului 1977, cu ocazia lucrărilor întreprinse aici, s-a descoperit a treia stemă cu pisanie, datată în ultimul deceniu al secolului al XV-lea. Toate cele trei steme cu pisanie aparțin domniei glorioase a lui Ștefan cel Mare.

Într-un succint articol, intitulat: *Figurine din lut din vechile colecții ale muzeelor din ud. Suceava*, semnat de D. Popovici și C. Simiclu, ni se prezintă un lot de 15 figurine zoomorfe, din lut ars, cucutenene, care fac parte din colecțiile vechi ale Muzeului orașului Fălticeni.

Cîteva informații numismatice, referitoare la primele monede din Moldova, ni le comunică S. Gorovel în articolul intitulat: *Cu privire la data primelor monede moldovenești*.

Valoroase sînt și cele două articole din grupa intitulată: *Din istoria culturii sucevene*. Primul, intitulat: *O valoroasă piesă de sculptură medievală din orașul Suceava*, semnat de M. I. Sabados, ne prezintă catapeteasma bisericii Nașterea Sfîntului Ioan Botezătorul din Suceava. Această catapeteasmă este caracteristică din punct de vedere stilistic pentru așa-zisul „baroc moldovenesc”. Cel de-al doilea articol este cel intitulat: *Un vechi monument de arhitectură populară bucovineană și semnat de Gh. Bratloveanu*. Acest monument de arhitectură populară este biserica Sfîntul Nicolae, care datează din anul 1797, în comuna Vama, așezare cu vechi tradiții istorice. Această biserică de lemn este o dovadă grăitoare a capacității creatoare a poporului nostru, ea fiind construită de țărani români, cunoscuți ca neîntrecuți meșteri ai lucrărilor în lemn.

Pe lângă articolele mai sus prezentate, trebuie să amintim și pe acelea incluse în acest volum al periodicului Suceava tot sub titlul: *Din istoria culturii sucevene și în care autorii lor ne înfățișează diferite aspecte din creațiile muzicale și literare ale lui Ciprian Porumbescu*, ori acele articole referitoare la personalități care au ilustrat cultura românească în Bucovina, cum a fost cunoscutul folclorist S. Fl. Marian, sau valorosul filolog Sextil Pușcariu.

Prețioase sînt și articolele intitulate *Medalioane*, în care se prezintă figurile lui D. Olinescu, V. Ciurea și S. și E. Ionet, colecționari pasionați și întemeietori de muzee locale. În paginile acestui periodic se mai cuprind și articole de muzeologie, cum e acela intitulat: *Unele probleme ale restaurării picturii murale la biserica fostei mănăstiri Humor*.

Tot aici, se găsec informații prețioase în legătură cu originalul muzeu al lui Toader Hrib de la Arborc, precum și acelea ce ne înfățișează complexul muzeistic de la Fălticeni și muzeul sătesc de la Botoșana. Cu un cuprins atît de bogat și de valoros, periodicul „Suceava” — 1978 se impune în mod deosebit pentru a fi consultat.

Irina Casan-Franța

